

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

REDACTIE: R. Geurts, Echt, Dr. W. Minis-van de Geyn, Bonnefanten 5, Maastricht, C. Willemse, arts te Eygelshoven.

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht.

Alle correspondentie betreffende de redactie te richten aan Mevr. Dr. W. Minis-v.d. Geyn, Bonnefanten 5, Maastricht. Het Maandblad wordt aan alle leden van het Natuurhistorisch Genootschap gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden f 0.50, voor leden f 0.30. Auteursrechten voorbehouden.

INHOUD: † Rector Cremers, p. 109. — Aankondiging van de Maandvergaderingen, p. 109. — Nieuwe leden, p. 109. — Verslagen van de Maandvergaderingen, p. 109. — J. Janssen. Variëteiten van *Orchis mascula*, p. 112. — J. H. H. de Haan. *Laphria flava* L. een „Havik” onder de insecten, p. 113. — F. C. J. Fischer. Een voor de Nederlandse fauna nieuwe soort van Trichoptera, p. 116.

† RECTOR CREMERS.

Bij het ter perse gaan van dit Maandblad zien wij ons genood het overlijden te melden van de Ere-Voorzitter van ons Genootschap, Rector Jos. Cremers, op 28 Dec.

Het Bestuur stelt zich voor op de eerstvolgende maandvergadering van 9 Januari a.s. een herdenkings-zitting te wijden aan de overledene, waarbij het woord zal worden gevoerd door representanten uit de kring van vakgenoten en vrienden van de Rector.

AANKONDIGING

VAN DE MAANDVERGADERINGEN

Te Maastricht op Woensdag 9 Januari,
om 6 uur in het Natuurhistorisch Museum.
Herdenking Rector Cremers.

Te Heerlen op Woensdag 16 Januari,
om 7 uur, in de R.K.H.B.S.

De heer van Rummelen zal spreken
over de Kloet.

NIEUWE LEDEN.

Mej. M. van Dijk, Wilhelminasingel 111,
Maastricht

Ir. J. Hacuria, Stationstraat, Eysden.
A. Wingen, Laan van Hövell tot Westervlier 4,
Heerlen.

A. Deckers-Vijgen, Laanderstraat 46, Heerlen.

A. Hein, Burgemeester Waszinkstraat 11,
Heerlen.

Broeder Theowald, Stadhouderskade 60,
Amsterdam.

J. P. H. Vankan, Pater Beatiusstraat 18,
Heerlen.

Mej. L. P. G. Spoor, Champs Elyséesweg 7,
Maastricht.

VERSLAGEN VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Maastricht op Woensdag 7 November 1951.

Aanwezig de dames: van der Mijll Dekker, Bels-Koning, Kooyman, Muskens, De Kleermaeker, Smeets, Moubis-Bolsius, Zr. M. Christilla, Zr. M. Juliette, Berendschot, Smeets en de heren Willemse, van Rummelen, Kruytzer, Br. Bernardus, Maessen, Otten, van Schaik, Dielis, Bels, Geurts, Fr. Bosse, Brans, Huntjes, Wijzen, Grégoire, van Noorden, Sondeijker, Nulens, van de Geyn, van Term, Gytenbeek, Bouchoms, Leysen, Br. Agatho, Br. Maurentius, Bingen, Stevens, Otten, Wassenberg, Mommers en Onstenk.

Na opening der vergadering geeft de voorzitter gelegenheid aan de leden om enkele bijzonderheden ter tafel te brengen.

De heer Geurts toont een afwijkend nest van *Vespa crabro*. „Eind September ging ik op verzoek van Mevr. W. Minis-van de Geyn in Nieuwstad op inspectie naar het nest van een hoornaar. Dit nest week heel opvallend van de

gewone nesten af; het was namelijk gebouwd op de vloer van een houtzolder tegen een losliggende balk. Het zat met de achterzijde vast aan de kopse kant van de balk. Het had de vorm van een schelp, die met de randen rustte op het vloertje. Op het ogenblik, dat ik het bezocht was het donker, regenachtig en koel weer en de bewoners waren zeer traag. Dadelijk vertoonden zich twee exemplaren in de toegangen. Ik besloot het nest mee te nemen, na bespuiting met D.D.T.-poeder. Terwijl ik hiermee bezig was, kwamen twee ♀♀ terug van de vlucht, die ik gelukkig kon doodslaan. Met een plat schopje schepte ik het nest in een doos.

Na onderzoek bleek het slechts twee werkers ♂♂ en 2 nog niet geheel uitgekleurde ♂♂ te bevatten. Het bevatte maar één grote raat, stevig vastgemaakt aan het beschermende dak. Hierin zaten 75 cellen en nog pl.m. 50 ongeveer volwassen larven. Drie cellen waren verzegeld, twee nog niet lang geleden geopend. Hieruit zijn waarschijnlijk de ♂♂ gekropen.

Vorm en plaats van het nest zijn zeer merkwaardig. Op de houtzolder was plaats te over om een gewoon, hangend, bolvormig nest te maken.

De heer van Noorden laat een oud plaatwerkje over mossen zien van Paul Richards. Hoewel het boek geen determinatie-tabel bevat is het dank de duidelijke plaatjes toch goed bruikbaar.

De heer Gytenbeek toont een afwijkende akkerdistel met gladde, weinig stekelige, niet gekroesde bladeren. In Leiden werd deze plant gedetermineerd als *Cirsium arvensis* Scop. var. *mite* Wimm. et Grab. forma *subviride* Beck. De vorm is hiermede voor het eerst gerapporteerd van de St. Pietersberg.

Dr. Willemse vertelt naar aanleiding van een artikel over de rattenvanger Olieslagers in het Limburgs Dagblad iets over de „rattenkoning”. Dit is de zonderlinge naam voor een verschijnsel, dat bij de huisrat (*Mus rattus*) voorkomt en hierin bestaat, dat 14—23 ratten met de staarten zodanig verward zitten, dat zij niet los kunnen komen. Veelal wordt dit voor een fabel gehouden, maar het komt inderdaad voor. Uit de litteratuur zijn 4 exemplaren reeds uit de Middeleeuwen bekend. Twee ervan worden in musea bewaard. Een verklaring voor dit verschijnsel heeft men nog niet met zekerheid gevonden. Men neemt wel aan, dat de ratten met grote koude dicht bij elkaar kruipen, waardoor

de staarten door bevriezen aan elkaar vast komen te zitten. Beginnen de dieren te bewegen en beginnen zij zich los te maken, dan raken de staarten zodanig in de knoop, dat zij niet meer los komen. De groep sterft natuurlijk al vrij gauw. Het is mogelijk de staarten van de dode dieren voorzichtig te ontwarren. Ze zijn dus niet vergroeid, maar vertonen wel een lidteken op de plaats van de knoop.

Dan volgen nog enkele waarnemingen over kraanvogels: de heren Grégoire en Willems zagen te Geulhem op 6 October om 18 uur 70—80 kraanvogels in Zuid-Oostelijke richting vliegen; zij zochten kennelijk nachtverblijf. Ir. van Schaik zag op 13 October een groep trekken in Zuid-Westelijke richting.

Na plaatsing van een Canadees vlaggetje op tafel, begint de heer Bels zijn causerie over Canada, met te zeggen, dat hij in 10 dagen natuurlijk vrijwel niets van het enorme land heeft kunnen zien. Hij wil slechts het een en ander vertellen, dat hem als bioloog daar het eerst opviel. Spreker heeft een klein stukje van de provincie Quebec bezocht, een gebied pl.m. zo groot als Nederland, ten Oosten van Montreal vlak bij de grens van de Verenigde Staten. Hij is ook 150 km. naar het Westen gereisd, namelijk van Montreal naar Ottawa. Bij aankomst op 29 October was vrijwel al het blad van de bomen, een week of drie eerder dan bij ons. De beroemde „Indian Summer” de tijd met de aangenaam matig warme temperatuur en prachtige herfstkleuren heeft hij juist niet meer meegemaakt. Toch heeft hij zich nog wel een voorstelling ervan kunnen maken, want het wijnrode esdoornblad lag nog overal vers gevallen onder de bomen. Het is het blad van *Acer saccharum* en *Acer rubrum*, die in de zomer zuiver groen zijn. Hele bossen komen in het Zuid-Oosten van Canada voor; zij worden afgewisseld of zijn gemengd met berken, welke in de herfst fel geel van kleur zijn. Naast de donkere coniferen maakt dit een prachtig effect zoals de kleurenfoto's in het boek „Native trees of Canada” Bull. 61, 4e Ed., 1949, Departm. Mines and Resources, Ottawa, Canada, laten zien. Het rode „maple” blad wordt getoond. De belangrijkste esdoorn in dit gebied is de suikeresdoorn. Van deze bomen wordt in het voorjaar, — er ligt nog sneeuw op de getoonde foto's, — getapt. Er loopt dan een bloedingsvocht uit dat zoveel suiker bevat dat het inge-

dikt kan worden tot stroop of zelfs tot blokken bruinachtige suiker. Het wordt thans duidelijk waarom het "maple leaf" zo'n belangrijke rol speelt in het Canadese leven. Wij hebben het immers op auto's en uniformen van onze Canadese bevrijders in 1945 zoveel gezien! Ook op de muntstukjes en in de Canadese vlag komt het voor. De sugar-maple is van belang voor het hout.

Spreeker laat nog enkele wolfsklauwsoorten circuleren, die in grote getale in de bossen groeien.

Over de champignoncultuur vertelde spreker, dat hij hier voor het eerst kennis had gemaakt met de teelt in het groot. De kweker, wiens gast hij was, teelde 2 maal zoveel champignons per jaar als alle Nederlandse kwekers te samen namelijk 600.000 kg. De teelt geschiedde in huizen en moest 's zomers twee maanden stilgelegd worden, omdat het dan te warm wordt namelijk pl.m. 25° C., gedurende Juli en Augustus als normaal geregeld voorkomende temperatuur. De mestbewerking (5600 ton per jaar), was sterk gemechaniseerd, waardoor zij minder zorgvuldig geschiedde dan wij hier gewend zijn. Dit werd echter hier goed gemaakt door het „uitzwetings" systeem, dat altijd wordt toegepast, zelfs gedurende een voor onze begrippen zeer lange periode (10 dagen). Daar men genoodzaakt is de mest te bewaren in hopen van 8—10 M. hoog, is deze ten dele zeer oud, tamelijk verrot en kort. Door hem te mengen met vers haverstro en vers aangevoerde mest, alsmede door het „uitzweten", verkreeg men toch een goed product. In de meeste landen van Europa en in de U.S.A. wil men absoluut geen mest van haverstro, daar dit stro te zacht is en de mest te vlug in elkaar doet koeken. De grond ten Oosten van Montreal is echter van dien aard, dat men slechts haver verbouwt, zodat ook de champignonkweker op haverstro is aangewezen. Ook de bezwaren van het haverstro, worden door de mestbehandeling opgeheven.

In Canada worden vijf maal zoveel champignons gegeten dan in Nederland.

De 20 over het algemeen zeer grote kwekerijen die er zijn, produceren jaarlijks 2½ miljoen kg. Dit is met 15 miljoen inwoners 160 gram per hoofd. In Nederland worden 300.000 kg. geproduceerd hetgeen neerkomt op 30 gram per hoofd.

Tot slot strijkt de spreker de Canadese vlag.

De Voorzitter dankt de spreker namens de vergadering, maar ook persoonlijk, omdat hij een paar krekeltjes heeft meegebracht een *Nemobiussoort*, die luid sjirpt; dit had de aandacht van de heer Bels dan ook op het dier gevestigd; de soort wordt op het geluid gedetermineerd.

te Heerlen op Woensdag 14 November 1951.

Aanwezig de dames Sterken, Vaartjens, Freyser, Jongmans, Janssen en de heren van Rummelen, Collin, Terhal, Dijkstra, Vijgen, Mientjes, Buck, Sterken, Goertzen, Messner, Willemse en Br. Arnoud.

Dr. Willemse bespreekt, aan de hand van door hem meegebracht materiaal de boeken-scorpioen, een langpootmug en een *Tridactylus* van Trista da Cunha.

Dr. Dijkstra bespreekt de functie van knolletjes, waarvan preparaten circuleren op wortels van els en acacia. Hij vermoedt, dat zij een symbiose functie vervullen. Daarna komt de eeuwige vraag van aardstralen en de wichelroede in discussie. Dr. Willemse zegt hierover, dat wetenschappelijk zeker nog niet afdoende verklaard is, waaraan de zogenaamde overgevoeligheid van sommige personen moet worden toegeschreven en welk verband er dan gelegd moet worden tussen hun bevindingen en aardstralen of veranderingen in bodemstructuren; aanwezigheid van bepaalde stoffen in de bodem e.d. is derhalve ook niet te verklaren.

Aansluitend hieraan deelt de heer van Rummelen mede, dat hem uit tal van door hem bijgewoonde experimenten gebleken is, dat aangenomen mag worden, dat sommige mensen inderdaad zogenaamd overgevoelig zijn, doch dat zij niet in staat zijn aan te geven op welke stoffen of omstandigheden hun experiment betrekking heeft.

Br. Arnoud demonstreert daarna Gaspeldoorn en Distelkruid, en bespreekt het ontstaan van gallen.

Dr. Dijkstra vond knopkruid (*Galinsoga quadriradiata*) — een plant, die oorspronkelijk uit Zuid-Amerika is ingevoerd, — tussen de trottoirtegels van de Akerstraat te Heerlen.

Dr. Terhal deelt mede, dat een dwergmuis is waargenomen in het Gerendal, terwijl Broeder Arnoud een grote roofvogel, waarschijnlijk

een visarend meent waargenomen te hebben boven Heerlen.

Verder bespreekt Dr. Terhal de wijze waarop een kangeroe geboren wordt.

Tenslotte doet de heer Collin mededeling van de waarneming van een 18-tal soorten eenden in de Brunsummerheide.

te Maastricht op Woensdag 12 December 1951.

Aanwezig de dames van der Mijll Dekker, Bels-Koning, Muskens, Smeets, Berendschot en de heren Willemse, Van Rummelen, Thiadens, Kruytzer, Mommers, Wassenberg, Stevens, Holstege, Gregoire, Willems, Franssen, van Noorden, Onstenk, Otten, Leysen en Bingen.

Bij de opening van de vergadering vertoont de voorzitter „pro juventute” postzegels uit Zwitserland, waarop een Koninginnepage staat afgebeeld.

De heer Verbeek (St. Odiliënberg) meldt de vangst van een rivierkreeft in de Maas te Herlen en in de Roer te Vlodrop, tijdens de afgelopen zomer; 17 November l.l. werd in de Roer te St. Odiliënberg een beverrat geschoten.

De heer van Noorden heeft uit de literatuur een aantal gegevens over de „rattenkoning” verzameld, naar aanleiding van wat hieromtrent op de vorige vergadering ter sprake kwam. Dit overzicht leent zich beter voor een afzonderlijk artikel, dat in een der eerstvolgende afleveringen zal geplaatst worden.

Dan volgt de voordracht van de heer van Rummelen over de Kloet. Deze verhandeling zal in de loop van het voorjaar in ons maandblad gepubliceerd worden. De voorzitter eindigt met een welgemeend dankwoord aan de spreker.

te Heerlen op Woensdag 12 December 1951.

Aanwezig de dames Freyser, Janssen, Jongmans, Sterken en de heren Collin, Br. Arnoud, Mientjes, Sterken, van Loo, Vijgen en Terhal.

Dr. Terhal bespreekt „De kleine Flora” van Dr. W. P. Postma (Tjeenk Willink, Haarlem, 1951), een handig determinatie-boekje voor 570 algemeen voorkomende Nederlandse plantensoorten.

Broeder Arnoud deelt de vondst mede van een oude larve van *Rana esculenta* in de eerste dagen van December van dit jaar.

Naar aanleiding van een vraag van de heer Mientjes ontstaat een geanimeerde discussie over bevroeringsverschijnselen bij planten.

De heer van Loo bespreekt, naar aanleiding van een opmerking uit de vergadering, het voorkomen van kanker bij populieren.

Tenslotte houdt Broeder Arnoud, aan de hand van verschillend materiaal, een interessante voordracht over de voortplantings-biologie en de voedselopname van de geelgerande watertor.

Vertoond worden mannetje, wijfje en larve van *Dytiscus marginalis*, de gerande waterkever met preparaten van de monddelen, de stigmata, de typische zwempoten, de tot hechtschijfjes gevormde tarsleden der copulatiepoten en het copulatieorgaan van het wijfje. Hun functies en structuren worden besproken. De wijze waarop *Dytiscus* zijn voedsel ontdekt en bemachtigt is interessant. Het beeld van het prooibemachtigen is achtereenvolgens: chemisch alarm, tolleren, contact, vastpakken, chemisch of taktisch keuren, eten. Tevens blijkt, dat de kever zich gedraagt alsof de gezichtsprikkel, de ogen hierbij geen rol spelen, evenmin de stroomprikkel. De prikkels, die van de prooi uitgaan worden opgevangen door chemoreceptoren, die bij *Dytiscus* niet uitsluitend voorkomen op de antennen en de tasters, maar ook op talrijk andere plaatsen om de mond. De proeven hiertoe zijn beschreven in de Levende Natuur jrg. 41. Mede worden vertoond enkele *chalcididen*, bronswespjes, gekweekt uit gallen, deze ter oriëntering van het wespje *Prestwichia solitaria*, ook een *chalcidide*, dat zijn eieren legt in die van *Dytiscus* en daartoe een of meer dagen letterlijk moet „onderduiken”. In één ei van de waard deponeert het moederdier meerdere bevruchte eieren, waaruit alleen ♀♀ ontstaan tegelijk met één of twee onbevruchte eieren, waaruit alleen ♂♂. De wespen, die in het waardei tot geslachtsrijpe dieren uitgroeien paren nog in dit ei. Bij deze soort is inteelt dus regel.

VARIETEITEN VAN ORCHIS MASCULA

door

J. JANSSEN (Heerlerheide *).

O. mascula is gebonden aan het kalkdistrict en komt zowel voor in de bossen, als op de open kalkweide en wel onder verschillende variëteiten en vormen:

1) *Orchis mascula* L. var. *stabiana* Rchb. Aan de voet van de stengel zitten 1 à 4 bruine schubben met 3 à 6 basisbladeren en 1 à 3 stengel-omvattende bladeren. Basisbladeren